

Heydər Əliyev xatirələr işığında

Mintimer ŞAYMIYEV:

“Heydər Əliyev məni – Rusiyanın tərkibində olan respublikanın rəhbərini dövlət başçısı kimi qarşıladı”

Hörmətli oxucular, xatırlırsınızsa, 2023-cü il – Heydər Əliyev ilində qəzetimizdə ümummilli liderimiz haqqında “Heydər Əliyev xatirələr işığında” layihəsinə start vermişdik. Bu layihədə ulu öndər Heydər Əliyevlə müxtəlif dövrlərdə çalışmış 10 tanınmış ictimai-siyasi və dövlət xadimindən onunla bağlı xatirələri əksini tapmış üst-üstə 35 müsahibə dərc etmişdik və bu müsahibələri elə həmin il 300 səhifədən ibarət kitab şəklində nəşr etdirdik. Müsahibələr ictimaiyyətdə böyük maraqla qarşılandığı üçün qərara gəldik ki, onları davam etdirək.

Budəfəki qonağımız bir qədər uzaqdan, qardaş tatar xalqının tanınmış ictimai-siyasi, dövlət xadimi ulu öndər Heydər Əliyevlə müxtəlif illərdə görüşmüş Tatarıstan Respublikasının ilk Prezidenti, Tatarıstanın Dövlət müşaviri Mintimer Şaymiyeviç Şaripoviç. Əvvəlcədən bildirək ki, biz internet üzərindən tatar xalqının böyük oğluna müraciət edib Heydər Əliyevlə bağlı xatirələrini öyrənmək istədiyimizi bildirəndə çox böyük məmnunluqla buna razılıq verdi. Mintimer Şaripoviçin köməkçisi, Tatarıstan Respublikası mətbuat və kütləvi informasiya vasitələrinin Əməkdar işçisi, jurnalist həmkarımız Nursyuya Şaydullina bu müsahibənin təşkilində bizə yaxından dəstək oldu.

– Hörmətli Mintimer Şaripoviç, de-yirlər ki, istedadlı və görkəmli şəxsiyyətlərin şöhrəti onlardan qabaqda gedir. 1970-1980-ci illərdə Azərbaycana rəhbərlik edən, sonra isə Sovet İttifaqının rəhbərlərindən birinə çevrilmiş Heydər Əliyevi belə insanlardan hesab etmək olarmı? Bunu ona görə soruşuran ki, siz o vaxt qardaş Tatarıstanda artıq məsul vəzifələrdə çalışırdınız.

– Şübhəsiz, 1970-1980-ci illərdə Heydər Əliyev artıq bütün ölkədə böyük ittifaq respublikalarından birinin – Azərbaycan SSR-in rəhbəri kimi tanınırdı. O vaxt mən, doğrudan da, artıq məsul vəzifələrdə çalışırdım: Tatarıstan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası (TM SSR) meliorasiya və su təsərrüfatı naziri, TM SSR Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini, TM SSR Nazirlər Sovetinin sədri... Gənc, rəhbər vəzifələrdə yenidən çalışmağa başlayan insan kimi imkan daxilində dəmiş ölkədə baş verən hadisələrdən xəbərdar olmağa çalışırdım, milli respublikaların liderləri ilə maraqlanırdım, xüsusilə də Heydər Əliyevlə. Ona görə ki, azərbaycanlılar da tatarlar kimi türkdilli xalqdır. Onların milli mədəniyyətlərini necə inkişaf etdirdiklərini və qoruyub saxladıklarını bilmək bizim üçün maraqlı idi. Heydər Əliyevin respublika KP MK-nın birinci katibi olduğu dövrdə Azərbaycan SSR bir çox ittifaq respublikaları üçün nümunə idi, nüfuzu yüksək idi. Yəqin ki, bütün ölkə Leonid İliç Brejnev-in hakimiyyətdə olduğu illəri xatırlayır, biz onun Azərbaycana necə səfər etməsinə, respublikanın uğurlarını necə qeyd etməsinə, Heydər Əliyevə ehtiramını ifadə etməsinə televiziya da izləyirdik. Heydər Əliyeviç irimiqyaslı şəxsiyyət, əla natiq, 2 dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı idi. Məlum olduğu kimi, SSRİ-də bu adlar dövlət qarşısında xüsusilə görkəmli xidmətlərə görə verilirdi. Azərbaycan, əlbəttə ki, iqtisadiyyatın müəyyən sahələrində əlçatmaz idi, məsələn, Azərbaycan torpağının zəngin olduğu üzüm və bir sıra digər məhsulların istehsalının on dəfə artdığını gözəl xatırlayıram. Bir sözlə, respublikanın və qardaş Azərbaycan xalqının çiçəklənmə dövrü idi. Heydər Əliyeviçin fəaliyyəti heyranlıq doğurdu.

– Şəxsən tanımadığınız, lakin haqqında çox eşitdiyiniz Siyasi Büro üzvi, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini, Türk dünyasının nümayəndəsi və müsəlman Heydər Əliyev Sizin hansı təəssürat yaradırdı?

– O vaxt eşitdik ki, Yuri Andropov SSRİ-nin rəhbəri olan kimi onu Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsinə dəvət edib və Heydər Əliyeviç cətinliklə razılaşmış, çünki o, xalqın oğlu kimi öz respublikasına xidmət etmək istəyirdi. Aydın idi ki, o, təcrübəli, müdrik və dərəkəli bir insan idi və yaqin ki, gələcək dəyişiklikləri əvvəlcədən sezməmişdi. Bu, Mixail Sergeyeviç Qorbaçovun Sov.İKP MK-nın birinci katibi olana qədərki vaxt idi. Görünür, uzun illər DTK sisteminə çalışmış Heydər Əliyev ölkənin həyatında başlanı biləcək tələyüklü dəyişiklikləri bizdən də çox bilirdi.

– 1985-ci ildə Siz Tatarıstan MSSR Nazirlər Sovetinin sədri təyin olundanda Heydər Əliyev artıq üç il idi ki, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsində çalışırdı. Həmin illər ərzində onunla şəxsən görüşmək və ya telefonla danışmaq şansınız olubmu?

– Təəssüf ki, həmin illərdə onunla şəxsən görüşmək şansım olmadı. Amma biz gənc liderlər yenidənqurma illərində baş verən hadisələrin fəal iştirakçıları olmuşuq, hökumətin müxtəlif iclaslarında iştirak edirik, prosesləri müşahidə edirdik. Heydər Əliyeviç çoxlarımız üçün nümunə idi. Bu cür şəxsiyyətlərin təsiri bizim sonralar regional lider kimi, indiki halda mənim Tatarıstanın lideri kimi, inkişaf etməyimizə kömək etdi. Yenidənqurmanın ilk illərinin tələyüklü hadisələri fonunda biz SSRİ-nin sığıtu şəraitində ittifaq respublikalarının keçmiş rəhbərlərinin öz respub-

likalarının azadlığı və müstəqilliyi üçün necə can atdıqlarını gördük. O zaman biz hamımız bu şəraitdə yaşamaq və xalqlarımızın mənafeyini qorumaq üçün yollar axtarırdıq. SSRİ xalq deputatlarının qurultaylarında, partiya konfranslarında, rayonlarımızdakı qaynar mitinqlərdə bu suallara cavab axtarırdıq...

– Mintimer Şaripoviç, necə bilirsiniz, Sov.İKP MK-nın baş katibi Mixail Qorbaçovun Heydər Əliyevə qarşı ədalətsiz və qərəzli münasibətinin, onun hakimiyyətdən uzaqlaşdırılmasının səbəbləri nə idi? Axı Heydər Əliyev SSRİ rəhbərliyi arasında dövrünün ən müttərəqqi, istedadlı və hörmətli siyasətçilərindən biri idi...

– Təəssüf ki, bu barədə dəqiq məlumatım yoxdur. Amma öz şəxsi fikrimi deyə bilərəm. Bildiyimə görə, Heydər Əliyeviç Mixail Sergeyeviçin hakimiyyətə gəlməsinə və onun Sov.İKP MK-nın rəhbəri seçilməsinə fəal dəstək vermişdi. Düşünürəm ki, Heydər Əliyeviçlə bilavasitə işləmiş Qorbaçov, yaqin ki, onun hazırlığını və nüfuzunu hiss etdi və ondan qorxmağa başladı. Buna görə də Əliyev sözün haqiqi mənasında Sov.İKP MK Siyasi Bürosundan sıxışdırıldı. Qorbaçov güclü insanlardan qorxurdu. Mən bunu liderin zəifliyi hesab edirəm. Siza öz təcrübəmdən deyim: güclü, iradəli lider öz strategiyasını həyata keçirə bilməsi üçün bacarıqlı kadrları cəlb etməli və saxlamalıdır. Nə qədər böyük lider olansız da, güclü komanda olmadan heç nə həyata keçirə bilməyəcəksiniz. Üstəlik, Heydər Əliyeviç, necə deyərlər, millətlər arası problemləri bilən və həll etməyi qadیر olan çox müdrik və təcrübəli milli kadr idi. Bizim taleyimiz belədir: biz milli respublikalar bir dövlətin tərkibində və ya qonşu kimi münasibətlər qurmağa məhkumuq, çünki ərazilərimiz bir-birinin qonşuluğunda yerləşdiyindən xalqlarımızın çoxəsrlik əlaqələri var. Heydər Əliyeviç təcrübəli siyasətçi kimi təxərrəssəlməz problemlərin həllində iştirak etməli idi, Qorbaçovun çoxlu belə problemləri var idi.

– 1990-cı ildə Sizin rəhbərliyinizlə Tatarıstanın Dövlət Suverenliyi Bəyan-naməsi qəbul edildi. 1991-ci ildə, siz Tatarıstan Respublikasının Prezidenti seçildəndən az sonra Sovet İttifaqı dağıldı. Sonra 1992-ci ildə respublikada Tatarıstanın statusu ilə bağlı referendum keçirildi. Eyni zamanda, 1991-ci ildə də müstəqilliyini elan edən Azərbaycan 1993-cü ilə qədər dövlətçiliyini təhlükə altına alan siyasi böhran yaşadı. Bu hadisələri Kazandan izləyib nə düşündünüz? O zaman Heydər Əliyevi xatırladınız mı?

– Düz deyirsiniz, Tatarıstanın həyatında ən tələyüklü hadisələr 1990-1994-cü illərdə baş verib. Tatarıstanın lideri kimi, Sizin sadələdiyiniz bu hadisələrdən keçərəkən mən respublika rəhbərinin uğurunun əsas şərti kimi özüm üçün bir şeyi müəyyənələşdirdim - bu, xalqın dəstəyi və etimadıdır, uzun illər ərzində qazanılmalı-

dır. İttifaq respublikalarının rəhbərlərinin yenidənqurma illərində hələ SSRİ-nin tərkibində olarkən, sonra isə Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil olan ölkələrin başçısı olanda davranışlarını yaxşı xatırlayıram. Amma hamı müstəqil dövlətlərin rəhbəri olmağa hazır deyildi. Biz hamımız post-sovet ölkələrində baş verən hadisələri izləyirdik və özümüz üçün çoxlu dərslər aldığımız. Ayaz Mütəllibovun Azərbaycana rəhbərlik etdiyi vaxtı xatırlayıram. Azərbaycanda siyasi sabitliyin pozulması kifayət qədər güclü idi. Təbii ki, biz bu prosesləri izlədik və başa düşdük ki, o dövrdə siyasi proseslərin, o cümlədən Qarabağ münaqişəsinin fəlakətli inkişafının qarşısını ala biləcək əsl mötəbər lider meydana yox idi. Mən əmin idim ki, Heydər Əliyeviç o vaxt hakimiyyətdə olsaydı, bu faciənin qarşısı alınardı. Həmin təlatümlü vaxtlarda, bir qədər gecikmiş olsa da, respublika əhalisi Heydər Əliyeviçin hakimiyyətə qayıdışını tələb etdi ki, bu da tarixən özünü doğrultdu. Əgər o, xalqın onun Ali Sovetə rəhbərlik etmək təklifini qəbul etməsəydi, bundan da pis ola bilərdi. Bəzən siyasətdə ən kiçik boşluq xalq üçün böyük fəlakətə çevrilir. Respublika sakinləri daha sonra onu qətiyyətlə dəstəklədilər, o, 98 faiz səs-lə Azərbaycan Prezidenti seçildi. Nə yaxşı ki, Azərbaycan xalqının öz təcrübəli, ölkəni, qonşu respublikaları taniyan müdrik şəxsiyyəti var idi. O, haqiqətən də, bir çox suallara cavab tapıb, respublikada siyasi, sosial-iqtisadi həyatı öz axarına sala bildi. Heydər Əliyev nadir şəxsiyyətdir, ona həm Sovetlər İttifaqında, həm də, postsovet məkanında dünya düzününə tamamilə yeni şərtlərdə haqiqətən hörmətlə yanaşılib. Azərbaycan xalqı haqlı olaraq Heydər Əliyevlə fəxr edir, dahi oğlunun müqəddəs xatirəsini əziz tutur. Hərdən onu diqqətdən olmağa ittiham etmək cəhdlərini eşidirəm və s. Bu adamlar sadəcə olaraq türk xalqlarının adət-ənənələrini bilmirlər, burada hakimiyyət əsrlərlə liderin nüfuzuna söykənib. Hakimiyyət və hörmət isə xalqın etimadını real əməllərlə qazanmaqla əldə edilir. Rəhbərə bütün mübahidələrim tam təsdiqini tapdı, o, haqiqətən də təəvvür etdiyim kimi idi.

– Heydər Əliyevlə ilk görüşünüzün tarixçəsini bölüşə bilərsiniz mi? O, sizdə hansı təəssüratlar oyadı?

– Bəli, həyatda onunla şəxsən tanış olmaq mənə qismət oldu. Nə gizlədim, köhnə günlərdə bu barədə xəyal etmək belə mümkün deyildi. 1991-ci ildə mən Tatarıstan Respublikasının Prezidenti seçildim. Respublikamız tədricən beynəlxalq layihələrdə fəal iştirak etməyə başladı, bir çox ölkələrlə iqtisadi və mədəni əlaqələr qurmağa başladıq. 1995-ci ilin yanvarında biz Davosa iqtisadi foruma gətdik, ora bir çox dövlətlərin başçıları gəldi, Heydər Əliyeviç də orada idi. Bir-birimizlə tanış olduq, qısa söhbət etdik. Siza deməliyəm ki, biz onunla şəxsən söhbət edəndə sovet dövründə və ondan sonrakı bütün müşahidələrim tam təsdiqini tapdı, o, haqiqətən də təəvvür etdiyim kimi idi.

1995-ci ilin avqustunda mən respublikanın böyük nümayəndə heyəti ilə Şərqi görkəmli şairi və mütəfəkkiri Abay Kunanbayevin 150 illik yubileyini qeyd etmək üçün Qazaxıstana gəldim. Azərbaycan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan və Gürcüstanın rəhbərləri orada idilər. Bayram şənliklərində birgə iştirak bizi bir-birimizə daha da yaxınlaşdırdı. Mən onların hər biri ilə şəxsən danışdım. Heydər Əliyeviç məni Azərbaycana rəsmi səfərə dəvət etdi. Mən onun dəvətini minnətdarlıqla qəbul etdim.

– Beləliklə, Tatarıstanın Prezidenti kimi müstəqil Azərbaycana ilk rəsmi səfəriniz 1996-cı ilin noyabrında baş verdi. Prezident Heydər Əliyev böyük ehtiram əlaməti olaraq Sizi hava limanında şəxsən qarşıladı. Onun nümayiş etdirdiyi bu ehtiram siza necə təsir bağışladı? Həmin səfərin başqa hansı anları yaddaşıma yazıldı?

– 1996-cı ilin noyabrında biz Tatarıstan Respublikasından böyük nümayəndə heyəti ilə İrana rəsmi səfər etdik və səfər başa çatdıqdan sonra Azərbaycana yollandıq.

Noyabrın 20-də təyyarəmiz Binə Beynəlxalq Hava Limanına gəldi və orada fəxri qarovul dəstəsi ilə bizi şəxsən Prezident Heydər Əliyev qarşıladı. Düzünü desəm, təəccübləndim, əslində belə yüksək şərəf gözəlmirdim. Dahi Heydər Əliyev özü trapın qarşısında dayanıb və məni - Rusiyanın tərkibində olan respublikanın rəhbərini dövlət başçısı kimi qarşılayır. Bu, heç vaxt unutmayacağımın bir şeyidir. Bu, mənim siyasi karyeramın başlanğıcı idi və onun diqqəti mənə böyük dəstək oldu. Məncə, Heydər Əliyev bunu başa düşdü.

Səfərin ilk günü Heydər Əliyevlə axşam saat 7-də oturmaq şəhər saat 4-ə qədər söhbət etdik. Bu, böyük qarşılaşma kiçik qarşılaşma, mübahisə, ürəkdən gələn söhbət idi. Onun insanlığı və ünsiyyətindəki sadəliyi məni, yaxşı mənada, son dərəcə heyranlənirdi. Yəqin ki, ata-anasına təşəkkür etmək lazımdır, o, yaxşı tərbiyə alıb, SSRİ dövrünün böyük şöhrəti onu dəyişməyib. Mən o zaman hiss etdim ki, o, ilk növbədə, xalqın oğlu kimi doğma Azərbaycana üçün səmimi qəlbədən narahatdır. O zaman baş verən hər şey ürəyindəki ağrıda əks olundu və görünür, sonradan sağlamlığına çox təsir etdi. Ertəsi gün təntənəli şəraitdə Tatarıstan və Azərbaycan arasında ticarət-iqtisadi, elmi-texniki və mədəni əməkdaşlıq haqqında dövlətlər arası Sazişin imzalanması baş tutdu. Sonra Tatarıstan Respublikasının Azərbaycan-dakı daimi nümayəndəliyində olduq, tatar diasporunun nümayəndələri ilə görüşdük. Axşam Heydər Əliyeviç bizim şərafimizə rəsmi nahar verdi. Noyabrın 22-də gözəl Bakı şəhərini gördük, sakinlər bizi mehribanlıqla qarşıladılar, mən şəhər əhalisi ilə, həm də tərəfdaşımız tatar dilində danışdım. Dağlıq Qarabağdan olan məcburi köçkünlərin məskunlaşdığı əraziyə baş çəkdik, onların məskunlaşdığı binaya baxış keçirdik, ailələri ilə söhbət etdik. Kazana çatan kimi onlara humanitar yardımın göstərilməsini əmr etdim. Tatarıstanlılar isə təcili ehtiyac duyulan humanitar yardımla bir KAMAZ karvanını ora göndərdilər.

Sonra bir neçə dəfə müxtəlif şənliklərdə görüşüb söhbət etdik. Yadımdadır, 1998-ci ilin iyununda Qazaxıstan Respublikasının paytaxtı Astananın təqdimat mərasimində bir yerdə idik. Yeri gəlmişkən, 90-cı illərdə mən Türkiyə prezidentləri Turqut Özal, sonra Süleyman Dəmirəllə görüşdüm, onlardan Heydər Əliyeviçin ünvanına çoxlu hörmət və minnətdarlıq sözləri eşitdim.

– Yəqin ki, Heydər Əliyevin idarəçilik təcrübəsindən, xarakterindən və liderlik keyfiyyətlərindən çoxlu dəyərli dərslər çıxarmaq olar. Heydər Əliyevi böyük qardaş adlandıran Mintimer Şaymiyev ondan nə öyrəndi?

– Heydər Əliyeviçlə hər söhbətimdən müdriklik və uzaqgörənlikdə əvəzsiz bir dərs aldım. Əsl siyasətçi intuisiyanı var idi. O, həyatı bilməklə, tarixi bilməklə baş verən hadisələrə dəqiq irimiqyaslı qiymət verən, bunun ölkələrimizin gələcəyinə necə təsir edəcəyini hesablaya bilərdi.

– Ulu öndər Heydər Əliyevin vəfatından sonra siyasətçilərdən biri deyirdi: “Heydər Əliyevlə bütün bir dövr başa çatdı”. Bundan sonra Azərbaycan xalqının seçimi İlham Əliyev oldu. Bu gün onun rəhbərliyi altında Azərbaycanın inkişafını Tatarıstanda necə qiymətləndirirlər?

– Mən İlham Heydər oğlunu nəhəng atasının layiqli oğlu və ən yaxşı davamçısı hesab edirəm. O, postsovet məkanında yeni geosiyasi sistemin gələcək inkişafına, Rusiya Federasiyası ilə mehriban qonşuluğa böyük töhfə verir. Hazırda Azərbaycan güclü iqtisadiyyata və etibarlı sosial təminatlara malik, demokratik dəyərlərə, mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoqa sadıq olan, sürətlə inkişaf edən dövlətə çevrilib. Onun siyasi iradəsi sayəsində Azərbaycan dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya edərək böyük investisiyalar cəlb edən ölkəyə çevrilib.

Məlum olduğu kimi, Tatarıstan və Azərbaycan xalqlarını həmişə qaradlıq və dostluq əlaqələri bağlayıb. Mən çox sadəm ki, müasir dövrdə təmələndirən Heydər Əliyevlə dayandığımız respublikalarımız arasında əməkdaşlıq Rusiya–Azərbaycan dostluq münasibətləri çərçivəsində uğurla davam edir və hər gün daha da möhkəmlənir.

Hazırda Tatarıstanla Azərbaycan arasında münasibətlərin necə inkişaf etdiyini izləyirəm. Azərbaycanda, Bakıda hələ də Tatarıstan Respublikasının Səlahiyyətli Nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir və Kazanla Bakı arasında birbaşa hava əlaqəsi mövcuddur. Bu gün Azərbaycanda 18 minə yaxın soydaşımız yaşayır və onlara Azərbaycan rəhbərliyi tərəfindən daim dəstək verilir. Eyni zamanda, bizim dəstəyimizlə Tatarıstanla Azərbaycanın milli-mədəni muktariyyəti yaradılıb. Son siyahıyaalmaya görə, onların sayı 8,7 min nəfərdir və onlar respublikanın həyatında fəal iştirak edirlər. İki respublika arasında iqtisadi əməkdaşlıq da inkişaf edir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Tatarıstanın Rəis Rüstəm Minnixonov tez-tez görüşürlər. Onlar həmişə vurğulayırlar ki, Azərbaycanla Tatarıstan arasında çoxillik dostluğa mənimlə Heydər Əliyev arasında mövcud olan isti şəxsi münasibətlər kömək edir.

Ötən ilin sonunda Rüstəm Nurqaliyeviç Bakıya növbəti işgüzar səfər edib. Onlar bu barədə daha əvvəl İlham Əliyevin BRİKS sammitində iştirak etmək üçün Kazana səfəri zamanı razılığa gəliblər. İlham Əliyev Rüstəm Minnixonova “Dostluq” ordenini, tatar dilində dostluq mənasını verən “Duslyk” ordenini təqdim edib. Məncə, bu, çox simvolidir. Birə onu arzu etmək qalır: “Yaşasın hər zaman dostluğumuz”! (Yaşəsən həvəkit dusliqıbzı! (tatar dilində.)

Müsahibəni qələmə aldı: İlqar RÜSTƏMOV XQ